Tőkéczki László

Az I. világháború magyar szempontból

Először is meg kell állapítani – nem azért, hogy Lenint igazoljuk –, hogy az I. világháború imperialista (vagyis hódító) törekvések miatt robbant ki, s ezután rögtön le kell szögeznünk, hogy a történelmi Magyarországnak s a magyar politikának nem voltak imperialista törekvései. Sőt, kifejezetten defenziv, a status quót fenntartani akaró céljai voltak. A magyar politika a történelmi Magyarország megtartásának rendelt alá mindent. Igaz, e térben a magyar szupremácia jegyében politizált, vagyis a történelmi hazát biztonságosan magyarrá akarta alakítani, a történelemi pusztítások miatt kisebbségbe szorult magyarságot biztos többséggé akarta változtatni. Ezt akár szintén imperializmussá lehet nyilvánítani, de itt nem hódításról, hanem visszahódításról beszélhetünk csupán, ellentétben a gyarmatosítással vagy az olyan irredentákkal, ahol semmiféle történelmi alap (előzmény) vagy kizárólagosan indokolható, egyértelmű jogosultság nem volt.

Ezért aztán – elvileg – Magyarországnak a status quót védő Anglia és Franciaország oldalán lett volna a szövetségesi helye, s nem a világ újrafelosztására törő németek mellett. De a XIX. századi európai kontinentális politikát jórészt még mindig a hagyományok formálták, különösen a Habsburgokkal kapcsolatban. Magyarország így belekerült egy olyan háborúba, amelyben tulajdonképpen legfeljebb a régi helyzetét őrizhette meg. Ilyen kilátásokkal azonban ritkán indulnak háborúba. Tisza István világosan látta ezt a paradoxont, de kisebbségben maradt. S miközben a háború felelősének tartották, ő mindvégig csak a magyar status quóért harcolt.

De miért harcoltak 1916 után egyre hangosabban azok, akik már 1914 előtt is nyugati ellenségeinket támogatták? Hamis vádaskodásokkal, a realitásoknak meg nem felelő belpolitikai célkitűzésekkel. Nos, ők bizonyos nyugati „tudományos" doktrinákból kiindulva akartak boldogítani mindenkit. Egy olyan helyzetben, amikor elsődlegesen újrarendezésekért folyt a küzdelem. Jelszavakban ugyan mindenféle „demokratizálási" követelmények is keringtek (ezek közül a legnagyobb hazugság a „népek önrendelkezési joga" volt!), de valójában itt hatalmi kérdésekről, erőforrásokról s direkt befolyásokról volt szó.

Az I. világháború előtti Magyarország nagy lépésekkel városiasodó, korszerűsödő, de zömében még hagyományos agrár ország volt. Alkalmi konfliktusok mellett is stabil,

Tőkéczki László (1951) történész, az ELTE oktatója, a *Hitel* szerkesztője.

liberális jogállamként létezett, bár a szociális és nemzeti feszültségek érzékelhetően fokozódtak. A valóságban mind a munkásság, mind a nemzetiségek helyzete javult, a legrosszabb helyzetben a nincstelen parasztok voltak, akiknek köréből – regionálisan nagy különbségekkel – sokan vándoroltak ki Amerikába.

A magyar „közvélemény" ugyanúgy, mint a korabeli európai közvélemények, egyértelműen nacionalista beállítottságú volt. Nálunk még a nemzetiségek nagy része is hazafias volt. Ezt világosan bizonyítja az, hogy az elkövetkező világháború különböző frontjain gyakorlatilag nem volt dezertálás. Még az erdélyi románok zöme is lojális vagy közönyös volt 1916-ban, amikor a királyi román csapatok betörtek Erdélybe. A magyarság számára az antant szövetségesek közül csupán az oroszok (és a szerbek) voltak igazi ellenségek. Nekünk valójában semmi közünk nem volt a franciákhoz vagy az angolokhoz. A gyarmati ügyek nem érintettek minket.

Csakhogy a „globalizálódás" akkori helyzetében a mi geopolitikai helyzetünk és a kiegyezésben kialakult politikai struktúránk nem tett lehetővé valamiféle semlegességet és kimaradást. A balkáni szomszédság forrongásai (a szerb és a román irredenta miatt) nem voltak érdektelenek a magyarság számára sem. Ebben a sajátos helyzetben viszont az országnak nem volt, nem lehetett saját külpolitikája. Azt lényegében a dinasztia képviselte. Ezért aztán utólag is magyar háborús felelősségről csak korlátozottan lehet beszélni.

Az I. világháború előtti magyar belpolitikának legfeljebb a korabeli sajtóban zajló propagandaháború révén volt kapcsolata a világgal. Sőt még ebben is csak a magyarországi nemzetiségek helyzetének torzított képe játszott nagyobb szerepet. A korban Európában mindenhol egy homogenizáló nemzetépítési folyamat zajlott, a kisebbségek jogait sehol sem biztosították. Mégis csak a nemzetiségi törvényt hozó Magyarország került célkeresztbe kialakuló nemzetiségi elitjeink – sajnos –, főleg az ún. magyar polgári radikálisok tevékenysége nyomán. Ez utóbbiak ugyan egy jövendő nagy nemzetközi „emberiség-állam" jegyében jobbnak tartották a Monarchiát és a történelmi Magyarországot, mint más „nagy képződményeket", mint a szétforgácsolódó kisállamokat, mégis saját hatalomra törésük elitváltási céljai érdekében mindent megtettek a hivatalos magyar politika lejáratása érdekében.

Alapvetően hamis propaganda-hadjáratukat az tette hatékonnyá, hogy magyarok, magyar állampolgárok vádolták a magyar államot. Többnyire olyan kritikákat megfogalmazva, amelyet akkor – más-más súlypontokkal – minden európai állammal kapcsolatban el lehetett mondani. S nem csak a gyarmatosítás miatt. Például Seton Watson „nem vette észre" az írek kérdését vagy a „demokratikus nyugati államok" a szövetséges oroszok önkényuralmi állapotait. A sor folytatható. Hiszen például az irredenta román politika magyarellenes vádjai közben az otthoni belpolitika „demokráciája" hogyan állt? Sajnos a marxista magyarországi történetírás – saját legitimációs érdekei miatt – évtizedekig nem törődött a magyar nemzeti érdekvédelemmel, sőt maga is igazolta a régi Magyarország elleni vádakat. A magyar nacionalizmus rossz és gonosz volt, míg szomszédaink nacionalizmusa és irredentája „demokratikusnak" minősült.

De volt-e valami értelme akkor az ún. demokratizálásnak? Nos, a demokrácia, tehát a mechanikus számszerű többség uralmának még a személytelen nagyvárosok világában is sok problémája van (manipuláció), a hagyományszerűség személyes világában azonban nincs „megoldó" ereje. Nem a „feudalizmus", hanem az agrárvilág szokásszerű rendje uralkodott ekkor még Magyarországon. Mind a nemzetiségi elitek,

mind a szociális városi elitek valós súlyukon felüli uralmi befolyást akartak elérni a „westernizációval". A magyarországi „nép" még értékvezérelte s nem a piaci kapitalizmus érdektematizálta világában élt. Jászi Oszkár nem értette a parasztokat, s azok nem értették őt. A társadalom mérnökösödésnek ilyen helyzetben nincs demokratikus, csak diktatórikus lehetősége. S ezt igazolja az is, hogy a nagy demokrata Jászi Oszkár tanítványai zömükben majd bolsevisták lesznek.

S milyen „demokráciát" igazoltak a nagy nemzetiségi demokraták az utódállamokban? Semmit. Még uralmi pozícióba került népük jó része is tiltakozott az etnokratikus „demokráciák" ellen (lásd Andrej Hlinkát vagy akár Vaida-Voevodot) vagy a Horvát Parasztpártot, aki Stepan Radics személyes sorsán láthatta, hogy mit jelent az antant/kisantant „demokrácia").

De nem volt másként a „demokrácia" a demokratikus Csehszlovákiában sem s a kommunista Szovjet-Oroszországról már ne is szóljunk. Közép-Európa térségében így kis érdekcsoportok céljai valósultak meg rövidlátó nagyhatalmi, győztes érdekek támogatásával, kiszolgáltatva nagyszámú, ártatlan tömegeket a fejük fölött zajló folyamatoknak. Hiszen a békekötések egyértelműen mutatták azt, hogy ott olyan diktátumok születtek, amelyek a háború végének a realitásait sem tükrözték. Hiszen a vesztesek mindenhol ellenségeik földjén álltak, csak az amerikaiak óriási anyagi ereje döntött. Ők viszont nagyon gyorsan visszahúzódtak – szép elveiket hátrahagyva – izolacionizmusukba.

Az I. világháború igazi nyertesei így olyan népek lettek, akik a „demokrácia" mércéjén – máig – nagyon könnyűnek találtattak. Saját népi állományukon mértéktelenül túlterjeszkedve, óriási erőforrásokat bekebelezve, értékhordozó szerepükön túli szerepet játszva – máig. S önértékelésükben európai kiskorúságot produkálva. Több évtized múltán sem képessé válva arra, hogy a múltat reálisan feldolgozzák.

Az I. világháború véglegesen összetört egy olyan Európát, amely organikusan vagyis értékelvileg, a keresztyénség alapján nőtt fel. S az első világháború után előállított egy olyan földrészt, amely nem értette küldetését. (A II. világháború utáni zsigeri lesüllyedésében még kevésbé!) A négyéves vérzivatar erőszakosságaiban megszületett a kommunizmus, majd a nácizmus értelmetlensége. Olyan „észeszmék" – szociológiai és biológiai alapon – jöttek létre, amelyek nem értették, sőt megvetették az isteni méltóságú emberi jelenséget. Önistenítő gyilkosok tömegei születtek a materializmus jegyében. Az ember „felszabadult" Isten uralma alól, s maga intézte dolgait.

Az I. világháborúban a magyarság – úgy tűnik – véglegesen elveszítette nemcsak nemzetközi értékét, hanem – nem jelentéktelen hazai csoportoknál – önértékét is. Fent és lent egyaránt megjelent a kiszolgáló, a helytartóságra vállalkozó réteg, akár szociális, akár nemzeti szempontból. Miközben – más oldalról – hihetetlen hősiesség és áldozatvállalás volt jellemző. A magyar katonákról még a német hadi tudósítók is csak a legnagyobb elismeréssel írtak. A magyarság „két táborra" szakadásának valószínűleg itt van az egyik gyökere. A materializálódás az egyébként is csak az angolszászokhoz mérhetően individualista magyarságot lejtőre kezdte tolni. Rossz geopolitikai adottságai s a török hódoltság időszakában megroppant népi ereje miatt gyakorlatilag szomszédaival szemben is versenyképtelen lett. A Horthy-korszak volt az utolsó nagy nemzeti erőfeszítés – de már sok radikális téveszmével terhelve.

Az I. világháború egész Európának tragédiája lett, a magyarságnak azonban gerincroppantó. Olyan bomlási folyamatok indultak be, amelyekre nemzetünk ellenségei

biztosan tudtak építkezni. Egyéni és csoportérdekek győztek a nemzeti, közösségi érdekek felett. Az egykor nemzethalállal fenyegető helyzetekben megszületett erős magyar nemzettudat bomlásnak indult. A nemzeti öncélúság mellett ugyanis erősödni kezdett a „győztesekhez" igazodás hamis ösztöne. Tömegével jelentkeztek olyan „magyar" politikusok, akik el akarták hitetni azt, hogy egyik vagy másik nagyhatalom testesíti meg a magyar nemzeti érdekeket. Ennek az önfeladó magatartásnak az a kommunista kvintesszenciája, hogy „merjünk kicsik lenni"!

Látszólag messze kerültünk az I. világháborútól, de valójában annak a katasztrofális következményeivel néztünk szembe. Az I. világháború előtt még egy romantikus irrealizmus fenyegette nemzetünket: a 30 millió magyar illúziója, amely hamarosan a valóságban egy 8 és fél milliós országra zsugorodott. Kimagaslóan fontos feladat ezért a magyar társadalom- és eszmetörténet XX. század eleji kutatása, annak feltérképezése, hogy milyen folyamatok roppantották meg a sokáig jól működő magyar közösségi tudatot. Ki kell derítenünk, hogy miért lett fogékonyabb népünk az érdekét nem szolgáló eszmékre!

A két világháború közötti időkben ugyan sikerült óriási erőfeszítésekkel a társadalom többségét újra értékelvi alapra nevelni, de az 1956-os vereség újra előhívta a romlást. Az I. világháborús vereség utáni reménytelenségben milliók ültek fel a csodavárás hamis hirdetőinek vonatára – a magyar középosztályból is! –, az 1956 utáni emberi reménytelenségben egyéni menekülési utakat kereső magyarok – sajnos – sokszor már igazoltnak érezték eljárásukat.

Az I. világháború után tehát sajátos változások zajlottak le a magyar társadalomban. Nem a korábbi szerves jellegű átalakulások jellemezték a viszonyokat, hanem egymást kizáró álláspontok pillanatnyi erőviszonyai alakították az aktuális politikát. A Bethlen–Klebelsberg-irányvonal tartósan győztes lehetett volna, ha a II. világháború gyors bekövetkezte ismét nem „szuperhatalmi" kényszereket hozott volna. De azt hozott, s így most a XXI. század első évtizedének elmúltával ismét kérdéses az, hogy mi lesz Magyarország s általa a magyarság sora. Az I. világháborút és következményeit tehát még mindig nem tudtuk jól megemészteni.

A világháború tragikus fényénél kiderült, hogy a magyarság a sok rosszal együtt megszokott Habsburg Birodalmon s még inkább a Monarchián belüli hatalom védte biztonsága helyébe a nyugati ún. demokratikus társadalmak kíméletlen imperialista diktatúrái fognak lépni. Kiderült, hogy a (nemzeti) demokráciák másokkal szembeni érdekeinek – lásd gyarmatosítást! – nincs semmiféle erkölcsi/értékelvi korlátja. Sok illúziónak lett ekkor vége, s így részben magyarázható nem kevesek bolsevizálódása. (Persze ennek sem volt semmiféle valódi erkölcsi alapja!) A magyarság szempontjából így aztán a nácizmus megjelenésével nem voltak (ki)utak. Ha valaki ennek a helyzetnek tragikus voltát nem érti, s így nem képes belátni – a geopolitikai kényszereken túl – a két világháború közötti magyarvilág politikai keretrendszerét, az valószínűleg a folyton elbukó különböző doktrinerek sorait gyarapítja.